

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур
Кафедра української філології і методики навчання фахових
дисциплін

**Поліаспектність творчості
Лесі Українки
(до 150-річчя з дня народження)**

Збірник наукових статей і тез

Одеса
Букаєв Вадим Вікторович
2021

УДК 821.161.2.09

П49

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського
національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського
(протокол № 4 від 28 жовтня 2021 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Босва Е. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор;

Яремчук Н. В., кандидат філологічних наук, доцент –
відповідальний редактор.

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української літератури Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова

Гармаш Л. В. – доктор філологічних наук, професор, професор
кафедри української літератури та журналістики імені професора
Леоніда Ушкалова Харківського національного педагогічного
університету Г. С. Сковороди

Поліаспектність творчості Лесі Українки : збірн. наук. статей і
П49 тез. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2021. 188 с.

УДК 821.161.2.09

© Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021

*Інна Янюк,
магістрантка 1 року навчання
філологічного факультету
Науковий керівник – канд. філол. наук, доц.
Авксентьєва Г. А.*

ПОРТРЕТ ЯК ЗАСІБ ХАРАКТЕРОТВОРЕННЯ В РОМАНІ Ю. МУШКЕТИКА «НА БРАТА БРАТ»

Постановка проблеми. Звернення до подій минулого сприяє сприйняттю історії як діалектичного процесу, усвідомленню залежності долі людини від суспільних обставин, формуванню історичного мислення, яке і робить можливим розуміння особистістю своєї ролі у суспільстві, шляхів самореалізації та самовираження. Тому історична проза Юрія Мушкетика цікава не лише у плані інтерпретації фактичної історії, визначення національних витоків, але і як форма реалізації узагальнених художніх моделей людської поведінки.

Актуальність дослідження визначено місцем історичної прози Юрія Мушкетика, зокрема роману «На брата брат» в українській літературі другої половини ХХ століття, зумовлено не лише потребою її осмислення відповідно до сучасних літературознавчих вимог, пошуків нових підходів до її вивчення, потребою узагальнення наявних спостережень над творчістю прозаїка, а й необхідністю введення індивідуальних художніх моделей Ю. Мушкетика в контекст літературознавчих уявлень про сучасне українське письменство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у вивчення історичних романів Юрія Мушкетика зробила Лада Федоровська. У монографії «Романи Юрія Мушкетика» авторка веде мову про творчий шлях письменника, знайомить з формуванням його індивідуального стилю. А в іншій праці – «Жити на чистих берегах... Проза Юрія Мушкетика: роки вісімдесяті» – досліджує зміни, які відбулися у творчості письменника [5, с. 82]. Історичну прозу Юрія Мушкетика досліджували такі літературознавці, як: Кость Волинський, Володимир П'янов («Визначні, відомі «та інші»: спогади, есеї, нариси»), Наталя Черченко («Від любові до ненависті. Коли ж навпаки?»), Надія Кливняк («Майстер історичної прози»), Михайло Слабошпицький («Письменник і його герої»), Валерій

Шевчук («Шляхи історичної прози Ю. Мушкетика»), Федір Кейда («З відстані століть (Коліївщина в романі Ю. Мушкетика «Прийдімо, вклонімось...»)), Анатолій Шпиталь («Історична проза Ю. Мушкетика») та ін. Науковці акцентували увагу на жанрово-стильових аспектах відомих романів «Яса», «Гайдамаки», «Прийдімо, вклонімось...». Серед останніх досліджень сучасним аналізом художньо-філософських моделей письменника вирізняється дисертація Надії Павлюк «Історична проза Ю. Мушкетика: онтологічно-гносеологічний та аксіологічний аспекти», в якій доводиться, що «внаслідок посилення філософського осмислення закономірностей людського буття в історичній прозі Ю. Мушкетика по-новому зазвучали україноцентричні мотиви, втілені в системі художніх прийомів» [3, с. 15].

Метою статті є дослідження видів та функцій портрету у романі Юрія Мушкетика «На брата брат».

Виклад основного матеріалу. Важливим засобом характеристики персонажа в структурі історичного твору Юрія Мушкетика «На брата брат» є портрет, який не лише дає можливість уявити зовнішність героїв, а й їх емоційний стан у тій чи іншій ситуації (тому ведемо мову про зовнішній та внутрішній портрети). Головними персонажами роману є брати Журавки, через сприйняття яких автор подає портрети інших героїв. Зокрема, портрет Виговського письменник подає через сприйняття Матвія, але вносить певні корективи авторськими коментарями. Митець розкриває образ гетьмана через вчинки та дії, прагне витворити не романтичний образ, а реальну людину. В експозиційних розділах помітне захоплення Матвія, він шанував гетьмана «... за все: за тонкість розмислу, за мудрість, за освіченість і дотепність, навіть за ту ж шляхетність і чепурність...» [2, с. 78]. Для писаря Виговський є ідеалом справжнього гетьмана.

Своєрідним узагальненням розповіді про гетьмана є авторський коментар, в якому конкретизується його внутрішній портрет: «І був розумний. На раді говорив останнім, вислухавши думки всіх, виваживши, переваживши, одмірявши рівно стільки, скільки треба. І всі майже завжди погоджувалися з ним. Хитрим вважали, бо ніколи його не бачили п'яним, знали, бачили, що любить жіночі солодощі, й ніколи не вловили на ницості: а ще любив ошатний одяг, був охайний, чисто підголений, акуратний...» [2, с. 198]. Таким чином, у

тексті поступово витворюється психологічний портрет поміркованого лідера.

У подальшому до образу Виговського додається ще кілька виразних рис, на яких акцентується увага і в історичних джерелах: сміливість у поведженні з російськими воєводами і ненависть до Москви, котра «не визнавала його гетьманом» [1, с. 91], уміння видавати з себе козака «простого, компанійського, знав-бо, то найпевніша слава для гетьмана» [1, с. 91]. Поступово у Матвія зникає захоплення гетьманом, під впливом молодшого брата, Супруна, для якого Виговський не більше, а ніж «писар», «за шкапу виміняний» [2, с. 108], з душею, «шляхетським лоєм вимазаною» [2, с. 78]. Простежується діаметрально-протилежне сприйняття гетьмана братами.

На протигагу Виговському зображено у романі полтавського полковника Мартина Пушкаря, до якого автор не приховує негативного ставлення. Він – пихатий, бундючий, славолюбний. Зовнішність Мартина не викликає захоплення. Він є «... довголесим і рукатим, з білобровим обличчям, з сивим вусом, один кінчик якого звисав, а другий стирчав у бік» [2, с. 91]. Письменник переконує читача, що «демократизм» Пушкаря мав корисливу мету. Для власного возвеличення він прагнув використати невдоволення голоти сваволею панів і нав'язуванням уніатства. Адже, як наголошує митець, та булава «снилася йому, вникла в душу, як болячка» [2, с. 101], через те «шукав спільників, підбурював козаків свого полку, запорожців, аж поки зібрав... цілий піший полк... відвиклого од праці, люду, котрий мріяв розбагатіти водночася, захопивши маєтності заможних хазяїнів» [2, с. 132]. Автор подає соціальний та психологічний портрет прибічників Пушкаря: «... кепсько одягнений, без зброї, без коней, без шеляга в кишені, зорче затятий і відчайдушний і завжди п'яний» [2, с. 91]. Дейнеки пішли за Пушкарем, сподіваючись на ласку російського царя, вбачаючи у Виговському прихильника Польщі й унії. Серед дейнек був і молодший Журавка – Супрун. Таким чином, два рідні брати опинилися по різні боки барикад.

Характери і портрети братів діаметрально-протилежні: рвучкий, відчайдушний, звиклий до командування, Супрун, і обережний, розсудливий, готовий скорятися молодшому братові, Матвій. Супрун може безоглядно кинутися на ворожу лаву або податися за чимось примарним. Матвій же у житті не дозволяв собі крику, грубощів,

таким зробило його життя, в якому не поривався кудись далеко, бо завжди примірявся до середини.

У романі Матвій часто розмірковує про життя народу: «Нам українцям, випало жити на спокусі іншим, але через що? Чи через те, що ми такі гречкосії, не хочемо чужого, не важимося на чуже, не розпалили в собі жадоби, чи через те, що не знаходимо однієї, власної, правди, а хапаємося за ту, котру нам підсовують? І гриземся поміж собою, возвеличуємося один над іншим. Всі хочуть в отамани, ніхто не хоче коритися, визнавати над собою влади» [2, с. 183]. Старший брат повсякчас вболіває за долю українців: «Трави в нас м'які та лагідні, ріки чисті і сади рясні та щедрі, можна б жити... Можна б перетворити все те в рай. Якби... не тягли врізнобіч. Якби плекали цю землю. Якби жадібні сусіди не стерегли наше багатство жадібними очима» [2, с. 191]. У монологах Матвія митець прагне віднайти причину негараздів українців, показати багатий внутрішній світ персонажа.

Значущим щодо характеротворення є епізод подолання братами бурхливої ріки з порогами. Матвієві стало погано, а Супрун «... раптом схопився на ноги й затанцював гопака на камені, виляскуючи руками по животі та стегнах: «Живі! Живі!» А тоді нахилився вперед і тицьнув порогові дулю: «На!» Матвій дивився злякано, розтуливши рота» [2, с. 11]. Ця ситуація підтверджує врівноважену натуру Матвія і діяльну, рішучість Супруна. Дослідниця Л. Ромас вбачає у зазначеному епізоді риси лицарства, духовного братерства, подвоєння сил [4, с. 239].

Участь у військових походах Б. Хмельницького принесла обом братам достаток. Матвій закопав той скарб і, «працюючи як віл..., не цураючись жодної роботи» [2, с. 146], примножував його. Супрун прогуляв свою частку здобичі в шинках і, нічого не заощадивши, жив бідно, і поступово накопичував у собі заздрість до багатого брата. Юрій Мушкетик переконливо досліджує психологію, з одного боку – «господаря», з іншого – «дейнеки», поступово підводячи читача до неминучої непримиренної сутички між братами, один з яких уособлює трудівника, другий – шукача легких заробітків.

Між братами часто виникали сутички. Але в експозиції твору автор описує, як після смертельного двобою із стихією вони спали у кам'яній печері, «...притиснувшись міцно один до одного, зігрівшись обопільно, почували, як в одне б'ються їхні серця, як переливається, пульсує кров, а Матвій ще й почував у грудях щемкість незвичайну...

й думав про те, що немає в світі того, чого він не зробив би для брата, навіть ціною власного життя, що вже ніщо-ніщо й ніколи не роз'єднає їх... Те саме почував і Супрун, тільки не так щімко...» [2, с. 107]. А в розв'язці твору читаємо: «Матвій влетів у хату, просто в чоботах ступив на лаву, далі на лежанку. Супрун лежав на гарячій черені, зігнувшись калачиком, неначе маленький, побачивши брата, ледве підвів із зібганого козушка голову» [2, с. 142]. Стає зрозумілим, що брати не зможуть знайти компроміс, бо винні політичні пристрасті та матеріальна скрута. Супрун не розуміє підступності Пушкаря, який переконує, що «російський цар обстоює бідних людей і обіцяє поважати наші права та вольності» [2, с. 252]. Матвій же з часом усвідомив, що між шляхетним паном і ним, звичайним писарем, – величезна відстань, і при першій нагоді його карають.

В аналізованому романі небагато другорядних персонажів. Для кожного з них автор знаходить головну, значущу портретну деталь, що дає змогу уявити, запам'ятати, зрозуміти образ: І. Богун – «прямий, як коліївська швайка, і гострий, як бритва, ніяких дипломатій розуміти не хоче» [2, с. 148]; Юрій Немирич пещений, тендітний, надзвичайно освічений, «з-під жупана замість кольорової стрічки виглядали білі кружева» [2, с. 296]; відлюдкуватий, жорстокий Сидір, який «... сміявся очима» [2, с. 296] після вбивства сусідського пса; дружина Супруна Мокрина «привіталася солодким голосом крізь складені бантиком, спиті життям губи» [2, с. 98]; тонкостанна, синьоока Матвієва Федора «іншого життя хотіла, інших рук на плечі ...» [2, с. 198].

Висновки. В аналізованому романі діють різнопланові характери, які вступають у конфлікти між собою. Характери багатьох персонажів драматичні, це передусім брати Журавки, конфлікти між якими призводять до трагічної розв'язки. У романі Юрія Мушкетика «На брата брат» важливим засобом характеристики персонажа стає портрет, який не лише дає можливість уявити зовнішність героїв, а й їх емоційний стан у тій чи іншій ситуації. У творі зовнішній та внутрішній портрети динамічні, змінні. Характеротворчу та описову функції у романі виконують значущі психологічні портретні деталі (очі, губи, елементи одягу, взуття).

Література

1. Антонович В. Гетьман І. Самойлович. *Антонович В. Коротка історія козаччини*. Київ, 1991. С. 83-93.

2. Мушкетик Ю. На брата брат: роман. Харків : Фоліо, 2006. 317 с.
3. Павлюк Н. Історична проза Ю. Мушкетика: онтологічно-гносеологічний та аксіологічний аспекти: автореф. дисерт. канд. філол. наук. Одеса : Астропринт, 2016. 16 с.
4. Ромас Л. Юрій Мушкетик. *Історія української літератури ХХ - ХХІ ст.: у 3 т.* Київ, 2014. Т. 2. С. 219-241.
5. Федоровська Л. Романи Ю. Мушкетика: літературно-критичний нарис. Київ : Рад. письменник, 1982. 82 с.

*Галина Авксентьєва,
канд. філол. наук, доц.*

*Тетяна Шеховцова,
магістрантка 1 року навчання
філологічного факультету*

КОМПОЗИЦІЙНІ АСПЕКТИ РОМАНУ В. ПІДМОГИЛЬНОГО «НЕВЕЛИЧКА ДРАМА»

Постановка проблеми. Творчість В. Підмогильного – непересічне явище української літератури 20 – 30-х років ХХ ст. Урбаністична, інтелектуальна, психологічна проза митця, спрямована на пізнання людини, є зразком модерної літератури. Письменник продовжував традиції української класичної літератури (Володимира Винниченка, Михайла Коцюбинського) з її гуманістичним пафосом, пильною увагою до долі людини, до її внутрішнього світу. Використовував прозаїк і мистецькі знахідки Антона Чехова, Леоніда Андреева, французьких класиків, чиї твори постійно перекладав. У попередників він навчився уважного ставлення до слова, мистецтва розкриття внутрішнього стану персонажа, філософського погляду на дійсність. Письменник доволі рано сформувався як самобутній український митець європейського масштабу, витворивши неповторний художній світ, що відбивав його добу і місце в ній людини.

У популярних «Розповідях про неспокій» Юрій Смолич залишив цікаві думки про прозаїка, якого знав особисто: «Коли б хтось із читачів цих моїх літературних спогадів та запитав мене, кого з молодих українських письменників двадцятих-тридцятих років я